

ISSN: 3060-4613

MAKTABGACHA
VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI

O'zbekiston
Milliy Pedagogika
Universiteti

No6(6)
2026

- 13.00.00 Pedagogika fanlari
- 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
- 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
- 13.00.03 Maxsus pedagogika
- 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
- 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
- 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
- 13.00.07 Ta'limda menejment
- 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
- 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
- 07.00.00 Tarix fanlari
- 19.00.00 Psixologiya fanlari
- 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
- 02.00.00 Kimyo fanlari
- 03.00.00 Biologiya fanlari
- 09.00.00 Falsafa fanlari
- 10.00.00 Filologiya fanlari
- 11.00.00 Geografiya fanlari

M

AKTABGACHA VA AKTAB TA'LIMI

Pedagogika, psixologiya fanlariga ixtisoslashgan ilmiy jurnal

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Elektron nashr. 114 sahifa,
22-iyun, 2026-yil.

BOSH MUHARRIR:

Karimova E'zoza Gapijanovna – O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vaziri

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Pedagogika fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI A'ZOLARI

Ibragimov X.I. – pedagogika fanlari doktori, akademik
Shoumarov G'.B. – psixologiya fanlari doktori, akademik
Qirg'izboyev A.K. – Tarix fanlari doktori, professor
Jamoldinova O.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Sharipov Sh.S. – pedagogika fanlari doktori, professor
Shermuhhammadov B.Sh. – pedagogika fanlari doktori, professor
Ma'murov B.B. – pedagogika fanlari doktori, professor
Madraximova F.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Kalonov M.B. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Nabiyev D.X. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Qo'ldoshev Q. M. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ikramxanova F.I. – filologiya fanlari doktori, professor
Ismagilova F.S. – psixologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
Stoyuxina N.Yu. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya)
Magauova A.S. – pedagogika fanlari doktori, professor (Qozog'iston)
Rejep O'zyurek – psixologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)
Wookyu Cha – Koreya milliy ta'lim universiteti rektori (Koreya)
Polonnikov A.A. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Belarus)
Mizayeva F. O. – Pedagogika fanlari doktori, dotsent
Baybayeva M.X. – pedagogika fanlari doktori, professor
Muxsiyeva A.T. – pedagogika fanlari doktori, professor
Aliyev B. – falsafa fanlari doktori, professor
Abdullayeva N. Sh. – Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
Doniyorov S. M. – “Yangi O'zbekiston” va “Pravda Vostoka” gazetalari tahririyati DM bosh muharriri, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan jurnalist, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
G'afurov D. O. – falsafa fanlari doktori (Phd)
Shomurodov R.T. – iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Mirzayeva F. O. – pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent
Jalilova S.X. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Bafayev M.M. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Usmonova D.I. – Samarqand iqtisodiyot va servis institute dotsenti
Saifnazarov I. – falsafa fanlari doktori, professor
Nematov Sh.E. – pedagogika fanlari nomzodi (PhD)
Tillashayxova X.A. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Yuldasheva F.I. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Yuldasheva D.B. – filologiya fanlari bo'yicha falsafa (PhD) doktori, dotsent
Tangriyev A. T. – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti kafedra professori
Ashurov R. R. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Panjiyev M. A. – Qashqadaryo viloyati Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi boshlig'ining birinchi o'rinbosari
Xudayberganov N. A. – Xorazm Ma'mun akademiyasi Tabiiy fanlar bo'limining katta ilmiy xodimi, biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Vaxobov Anvar Abdusattor o'g'li – Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Muassis: “Tadbirkor va ishbilarmon” MChJ

Hamkorlarimiz: O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, O'zbekiston milliy pedagogika universiteti

EDITOR-IN-CHIEF:

Karimova E'zoza Gapirzhanovna – Minister of Perschool and School Education of the Republic of Uzbekistan

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

EDITORIAL BOARD MEMBERS:

Ibragimov X.I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Academician

Shoumarov G. B. – Doctor of Psychological Sciences, Academician

Qirg'izboyev A. K. – Doctor of Historical Sciences, Professor

Jamoldinova O.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Sharipov Sh.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Shermuhhammadov B.Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Ma'murov B.B. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Madraximova F.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Kalonov M.B. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Nabiyev D.X. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Koldoshev K. M. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Ikramxanova F.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor

Ismagilova F.S. – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Russia)

Stoyuxina N.Yu. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Russia)

Magauova A.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Kazakhstan)

Rejep O'zyurek – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Turkey)

Wookyu Cha – President of the National University of Education, Korea (South Korea)

Polonnikov A.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Belarus)

Mizayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Baybayeva M.X. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Muxsiyeva A.T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Aliyev B. – Doctor of philosophy, professor

Abdullayeva N. Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Professor

Doniyorov S. M. – Editor-in-Chief of the DM Editorial Office of the newspapers “Yangi O'zbekiston” and “Pravda Vostoka”, Honored Journalist of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, Associate Professor

Gafurov D. O. – Doctor of Philosophy (PhD)

Shomurodov R.T. – Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor

Mirzayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Associate Professor

Jalilova S.X. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Bafayev M.M. – Doctor of Philosophy in Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Usmonova D.I. – Associate Professor, Samarkand Institute of Economics and Service

Saifnazarov I. – Doctor of philosophy, professor

Nematov Sh.E. – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD)

Tillashayxova X.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Yuldasheva F.I. – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor

Yuldasheva D.B. – Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor

Tangriyev A.T. – is a professor of Tashkent State University of Economics

Ashurov R. R. – Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor

Panjiyev M. A. – First Deputy Head of the Department of Preschool and School Education of the Kashkadarya Region

Khudaiberganov N. A. – Senior Researcher of the Department of Natural Sciences of the Khorezm Mamun

Academy, Doctor of Philosophy (PhD) in Biological Sciences

Vakhobov Anvar Abdusattor oglu – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences, Associate Professor

“Maktabgacha va maktab ta'limi” jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasining quyidagi qarorlariga asosan pedagogika va psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) hamda fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalaridagi asosiy ilmiy natijalarni chop etish uchun milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan:

Pedagogika fanlari bo'yicha: OAK Kengashi tavsiyasi (26.08.2024-y., №11-05-4381/01) asosida:

- Ekspert kengashi (29.10.2024-y., №10)
- Rayosat qarori (31.10.2024-y., №363/5)

Psixologiya fanlari bo'yicha: Toshkent davlat pedagogika universiteti murojaatiga asosan OAK tavsiyasi (24.04.2025-y., №11-05-2566/01):

- Ekspert kengashi (25.05.2025-y., №10)
- Rayosat qarori (08.05.2025-y., №370/5)

“Maktabgacha va maktab ta'limi”
jurnali

26.09.2023-yildan

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti
Administratsiyasi huzuridagi Axborot
va ommaviy kommunikatsiyalar
agentligi tomonidan **№C-5669363**
reyestr raqami tartibi bo'yicha
ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: **№136361**

MUNDARIJA

“Kitobxonlar klubi” modelining ingliz tili to‘garak mashg‘ulotlarida o‘quvchilarning kognitiv kompetensiyasini rivojlantirish mexanizmlari.....	10
Madaminova Gulzira Gulamkadirovna	
Bo‘lajak pedagoglarning kasbiy faoliyatida suggestiv yondashuvning o‘rni	14
Arolov Davronjon Davlataliyevich	
Akmeologik yondashuv asosida maktabgacha ta‘lim direktor o‘rinbosarlarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish mexanizmini takomillashtirish	19
Asatullayeva Sitora Dilmurod qizi	
Hozirgi o‘zbek tilida neologizmlarning tarixi va bugungi kun taraqqiyoti.....	22
Bektosheva Mehinbonu Abdumalik qizi	
Maktabgacha ta‘lim tashkilotlari bolalarida jamoada ishlash ko‘nikmalarini shakllantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari	26
Djurayeva Dilfuza Nuriddin qizi	
Korpus lingvistikasi vositalari yordamida bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarining til tahlili ko‘nikmalarini shakllantirish metodikasi.....	30
Eshonqulova Sarvinoz Yashinovna	
Talabalarning shaxsiy sifatlarini rivojlantirishda sun‘iy intellektning o‘rni va ahamiyati.....	35
Hojiyeva Nasiba Bahodirovna	
Logopedik mashg‘ulotlarni tashkil etish va rejalashtirish moduliga oid mustaqil ta‘lim topshiriqlarini integrativ modellashtirishning innovatsion texnologiyalari.....	39
Ibroximova O‘g‘iloy Inomjon qizi	
Jismoniy tarbiya darslarida ortiqcha vaznli bolalarga differensial yondashuvning ahamiyati	43
Yuldashev Bobirjon Noibjon o‘g‘li	
Maktabgacha ta‘lim tashkilotida xalq og‘zaki ijodi vositasida bolalarning axloqiy sifatlarini shakllantirishning ahamiyati.....	48
Muradxanova Munisaxon Ikrom qizi	
Bo‘lajak psixologlarda altruistik xulq motivlarini rivojlantirishning psixologik imkoniyatlari	54
Nusratova Mexriniso Baxshilloevna	
Inklyuziv ta‘lim tushunchasi va uning zamonaviy pedagogik paradigmalar tizimidagi o‘rni.....	59
Pulatova Dilfuza Azamkulovna	
Magistrlarda “Imposter sindromi”ni yengish orqali kreativ salohiyatni rivojlantirishning psixologik mexanizmlari.....	66
Qayumov Baxtiyor Zokirjon o‘g‘li	
Kichik maktab yoshidagi bolalar nutqining fonematik rivojlanishi	70
Qurbonova Sevara Suyunovna	
Mikrobiologiya ta‘limida individual pedagogik texnologiyalarni joriy etish mexanizmlari	74
Raxmatov Oxunjon Soibjonovich	
“Estetik tarbiya”, “kreativ kompetensiya”, “estetik tarbiya mexanizmlari” tushunchalarining konseptual asoslari.....	79
Saidova Feruza Akramovna	
Zamonaviy ta‘lim jarayonida neyropedagogika yordamida nutqiy ko‘nikmalarni rivojlantirish.....	84
Sidiqova Yulduz Sobirovna	
“So‘nggi jadid” Begali Qosimovning ilmiy-pedagogik merosi.....	88
Toxirova Dilshoda Inom qizi	
Ona tili darslarida o‘qib tushunish ko‘nikmasini rivojlantiruvchi mashq va topshiriqlar ustida ishlash	92
Turg‘unova Nilufar Muxiddin qizi	
Ingliz, golland va o‘zbek tillaridagi frazeologizmlarning lingvostatistik xususiyatlari.....	96
Xaydarova Go‘zalxon	

Maktabgacha yoshdagi bolalarda hayotiy kompetensiyalarni shakllantirishda yumshoq ko'nikmalarning ahamiyati.....	101
Xolmatova Dilshoda Sherali qizi	
Farzandlarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishda oilaning pedagogik imkoniyatlari	105
Yusupova Diloromxon Sabirdjanovna	
Yoshlarda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish orqali sotsial manipulyativ ta'sirlarga psixologik barqarorlikni shakllantirish.....	109
Qosimova Sarvinoz Baxtiyorovna	

YOSHLARDA TANQIDIY FIKRLASH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH ORQALI SOTSIAL MANIPULYATIV TA'SIRLARGA PSIXOLOGIK BARQARORLIKNI SHAKLLANTIRISH

Qosimova Sarvinoz Baxtiyorovna

Buxoro davlat universiteti psixologiya kafedrasida dotsenti,
psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Mazkur maqolada yoshlarda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish orqali sotsial manipulyativ ta'sirlarga nisbatan psixologik barqarorlikni shakllantirish masalalari tahlil qilingan. Zamonaviy axborot makonida yoshlar turli kommunikativ, mafkuraviy va psixologik ta'sirlarga duch kelayotganligi sababli ularda axborotni tahlil qilish, baholash va mustaqil xulosa chiqarish kompetensiyalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotda tanqidiy fikrlashning shaxsning kognitiv faolligi, refleksiv qobiliyatlari va ongli qaror qabul qilish jarayonlariga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, manipulyatsion texnologiyalarning psixologik mexanizmlari hamda ularga qarshi samarali himoya omili sifatida tanqidiy fikrlashning o'рни ochib berilgan. Natijalar yoshlarning axborot xavfsizligini ta'minlash, ijtimoiy tarmoqlarda uchraydigan destruktiv g'oyalarga nisbatan immunitetni kuchaytirish va mustaqil dunyoqarashni shakllantirishda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi. Tadqiqot yakunida ta'lim muassasalari, oila va ijtimoiy institutlar faoliyatida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: tanqidiy fikrlash, yoshlar, sotsial manipulyatsiya, psixologik barqarorlik, axborot xavfsizligi, media savodxonlik, refleksiya, kognitiv rivojlanish, ijtimoiy ta'sir, manipulyatsion texnologiyalar.

Abstract: This article examines the formation of psychological resilience to social manipulative influences among young people through the development of critical thinking skills. In the contemporary information environment, young people are increasingly exposed to various communicative, ideological, and psychological influences, making it essential to enhance their ability to analyze information, evaluate its credibility, and make independent judgments. The study explores the impact of critical thinking on cognitive activity, reflective abilities, and conscious decision-making processes. Particular attention is given to the psychological mechanisms of social manipulation and the role of critical thinking as an effective protective factor against manipulative influences. The findings indicate that strengthening critical thinking skills contributes to improving information security, increasing resistance to destructive ideas disseminated through social media, and fostering an independent worldview among youth. The study emphasizes the importance of integrating critical thinking development into educational practices and socialization processes. Based on the results, practical recommendations are proposed for educational institutions, families, and social organizations aimed at enhancing psychological resilience and promoting informed, responsible behavior among young people.

Key words: critical thinking, youth, social manipulation, psychological resilience, information security, media literacy, reflection, cognitive development, social influence, manipulative technologies.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы формирования психологической устойчивости молодежи к социально-манипулятивным воздействиям посредством развития навыков критического мышления. В условиях современного информационного пространства молодые люди подвергаются различным коммуникативным, идеологическим и психологическим воздействиям, что требует развития способностей к анализу информации, ее объективной оценке и принятию самостоятельных решений. В исследовании раскрывается влияние критического мышления на когнитивную активность личности, рефлексивные способности и процессы осознанного принятия решений. Особое внимание уделяется психологическим механизмам социальной манипуляции и роли критического мышления как эффективного средства защиты от подобных воздействий. Полученные результаты свидетельствуют о том, что развитие критического мышления способствует повышению информационной безопасности молодежи, укреплению устойчивости к деструктивным идеям в социальных сетях и формированию независимого мировоззрения. По итогам исследования предложены практические рекомендации по развитию критического мышления в образовательных учреждениях, семье и других социальных институтах.

Ключевые слова: критическое мышление, молодежь, социальная манипуляция, психологическая устойчивость, информационная безопасность, медиаграмотность, рефлексия, когнитивное развитие, социальное влияние, манипулятивные технологии.

KIRISH

Globalashuv va raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi natijasida zamonaviy jamiyatda axborot oqimining hajmi mislsiz darajada ortib bormoqda. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, messengerlar va boshqa raqamli platformalar insonlarning dunyoqarashi, qadriyatlarini va xulq-atvoriga kuchli ta'sir ko'rsatadigan muhim kommunikativ vositaga aylandi. Ayniqsa, yoshlar axborot texnologiyalaridan eng faol foydalanuvchi ijtimoiy qatlam sifatida turli g'oyaviy, mafkuraviy va psixologik ta'sirlarga ko'proq duch kelmoqda. Shu sababli yoshlarning axborotni tanqidiy tahlil qilish, uning ishonchliligini baholash va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirish bugungi kunning dolzarb ilmiy-amaliy masalalaridan biri hisoblanadi.

Jahon miqyosida olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng tarqalishi bilan bir qatorda manipulyativ ta'sir usullari ham takomillashib bormoqda. Sotsial manipulyatsiya shaxs yoki guruhlarning ongiga yashirin ravishda ta'sir etish, ularning qarashlari, hissiyotlari va xatti-harakatlarini ma'lum maqsadlar yo'lida boshqarishga qaratilgan psixologik mexanizmlar tizimini anglatadi. Bunday ta'sirlar reklama, siyosiy targ'ibot, ommaviy axborot vositalari, internet nashrlari hamda ijtimoiy tarmoqlar orqali amalga oshirilishi mumkin. Manipulyatsion texnologiyalar insonning hissiy holatidan, stereotiplaridan, kognitiv xatolaridan va ijtimoiy ehtiyojlaridan foydalanish orqali uning ongiga bevosita yoki bilvosita ta'sir ko'rsatadi.

Psixologiya fanida manipulyatsiya hodisasi shaxslararo munosabatlar va ommaviy kommunikatsiya jarayonlarining muhim tarkibiy qismi sifatida o'rganilib kelinmoqda. Tadqiqotchilar tomonidan aniqlanishicha, manipulyativ ta'sirlarning samaradorligi ko'p jihatdan shaxsning axborotni qayta ishlash darajasi, mustaqil fikrlash qobiliyati va psixologik barqarorligi bilan bog'liqdir. Tanqidiy fikrlash esa axborotni mantiqiy tahlil qilish, dalillarni baholash, turli nuqtai nazarlarni solishtirish hamda asoslangan xulosalar chiqarish imkonini beradigan murakkab kognitiv jarayon hisoblanadi. Aynan shu jihati bilan tanqidiy fikrlash manipulyativ ta'sirlarga qarshi samarali psixologik himoya vositasi sifatida e'tirof etiladi.

Bugungi kunda yoshlarning hayotida ijtimoiy tarmoqlar alohida o'rin egallaydi. Virtual muloqot maydonlarida tarqatilayotgan axborotlarning katta qismi faktlarga asoslanmagan, hissiy ta'sir kuchiga ega yoki ma'lum manfaatlarni ko'zlagan bo'lishi mumkin. Algoritmik tavsiyalar tizimi foydalanuvchiga o'zi qiziqadigan ma'lumotlarni ko'proq taqdim etishi natijasida "axborot pufagi" (information bubble) va "aks-sado kamerasi" (echo chamber) kabi hodisalar yuzaga keladi. Bu esa shaxsning muqobil fikrlarni qabul qilish imkoniyatini cheklab, manipulyatsion ta'sirlarga moyilligini kuchaytiradi. Shu bois yoshlarning media savodxonligi va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish zamonaviy ta'limning ustuvor vazifalaridan biri sifatida qaralmoqda.

Tanqidiy fikrlashning nazariy asoslari J. Dyuil, R. Ennis, D. Xalpern, P. Freyre kabi olimlarning ilmiy ishlanmalarida keng yoritilgan. Ularning tadqiqotlarida tanqidiy fikrlash insonning mantiqiy mushohada yuritishi, dalillarni tekshirishi, axborot manbalarining ishonchliligini baholashi va stereotiplardan xoli ravishda qaror qabul qilishi bilan tavsiflanadi. Zamonaviy psixologik tadqiqotlar esa tanqidiy fikrlashning rivojlanishi shaxsning kognitiv moslashuvchanligi, refleksivligi va psixologik barqarorligini oshirishini ko'rsatmoqda. Natijada yoshlar turli manipulyativ ta'sirlarni aniqlash, ularning maqsadini anglash va ularga nisbatan ongli munosabat bildirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

O'zbekiston sharoitida ham yoshlarni turli axborot tahdidlari, yot g'oyalar va destruktiv ta'sirlardan himoya qilish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mamlakatda raqamli ta'lim, media madaniyat va axborot xavfsizligini rivojlantirishga qaratilgan islohotlar amalga oshirilayotgan bir paytda yoshlarning tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini shakllantirish masalasi yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda. Chunki tanqidiy fikrlash nafaqat manipulyativ axborotlarni tahlil qilish, balki ijtimoiy faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish, mustaqil dunyoqarashni rivojlantirish va mas'uliyatli qarorlar qabul qilishning ham muhim omili hisoblanadi.

Dolzarblik. Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida axborot oqimining keskin ortishi yoshlar ongiga ta'sir qiluvchi asosiy omillardan biriga aylandi. UNESCO ma'lumotlariga ko'ra, so'nggi yillarda internet va ijtimoiy tarmoqlarda noto'g'ri yoki manipulyativ axborotlarning tarqalishi kuchayib, media va axborot savodxonligi (MIL) ko'nikmalarini rivojlantirish zaruriyati dolzarb global masalaga aylangan. Bu holat ayniqsa yoshlar orasida axborotni tanqidiy baholash va tekshirish qobiliyatining muhimligini yanada oshirmoqda.

O'zbekiston sharoitida ham raqamli muhitning tez kengayishi yoshlarning internet va ijtimoiy tarmoqlardan keng foydalanishini ta'minlamoqda. Tadqiqotlar yoshlar raqamli muhitda faol bo'lsa-da, ularning axborotni tahlil qilish va tanqidiy baholash darajasi hali yetarli emasligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, mamlakatda media savodxonlikni oshirish va axborot madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan davlat va xalqaro dasturlar amalga oshirilmoqda.

So'nggi ilmiy ishlarda ijtimoiy tarmoqlarda noto'g'ri axborot, manipulyatsiya va dezinformatsiyaning keng tarqalishi shaxsning qaror qabul qilish jarayoniga bevosita ta'sir ko'rsatishi ta'kidlanadi. Bu esa yoshlarni psixologik himoya qilish va ularning tanqidiy fikrlashini rivojlantirishni zarur etadi.

Shu jihatdan, yoshlarda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish nafaqat ta'limiy, balki ijtimoiy-psixologik xavfsizlikni ta'minlashning ham muhim omili hisoblanadi. Bu esa ularni sotsial manipulyatsion ta'sirlarga nisbatan barqaror, mustaqil fikrlovchi va ongli shaxs sifatida rivojlantirishga xizmat qiladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Yoshlarda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish hamda ularni sotsial manipulyatsion ta'sirlardan psixologik jihatdan himoya qilish masalasi zamonaviy psixologiya, pedagogika va kommunikatsiya fanlarida keng o'rganilgan dolzarb yo'nalishlardan biridir. Ushbu muammo bo'yicha olib borilgan ilmiy izlanishlar shuni ko'rsatadiki, tanqidiy fikrlash shaxsning axborotni qayta ishlash, tahlil qilish va mustaqil xulosa chiqarish jarayonlarida asosiy kognitiv himoya mexanizmi sifatida namoyon bo'ladi. Shu jihatdan, xorijiy va rus olimlarining tadqiqotlari mazkur fenomenni turli nazariy yondashuvlar asosida izohlab bergan.

Xorijiy psixologiyada tanqidiy fikrlash konsepsiyasi J. Dyui tomonidan ilgari surilgan bo'lib, u fikrlashni refleksiv va muammoli vaziyatlarni hal qilishga yo'naltirilgan jarayon sifatida talqin qilgan. Keyinchalik R. Ennis tanqidiy fikrlashni mantiqiy tahlil, dalillarni baholash va asosli qaror qabul qilish qobiliyati sifatida tizimlashtirgan. D. Halpern esa tanqidiy fikrlashni kognitiv strategiyalar majmuasi sifatida ko'rib, uning rivojlanishi shaxsning intellektual moslashuvchanligini oshirishini ta'kidlagan. P. Freire esa tanqidiy ong (critical consciousness) konsepsiyasi orqali shaxsning ijtimoiy haqiqatni tahlil qilish va manipulyativ ta'sirlarga qarshi turish imkoniyatlarini yoritgan. Ushbu yondashuvlar tanqidiy fikrlashni nafaqat kognitiv, balki ijtimoiy-falsafiy hodisa sifatida ham ko'rib chiqishga asos bo'ladi.

Manipulyatsiya va ijtimoiy ta'sir mexanizmlari bo'yicha S. Cialdini o'zining klassik tadqiqotlarida inson xulq-atvoriga ta'sir qiluvchi asosiy psixologik prinsiplarni - reciprocitet, ijtimoiy isbot, avtoritet va kamyoblik kabi omillarni aniqlagan. Uning ishlari manipulyativ kommunikatsiya qanday ishlashini tushunishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, D. Kahneman tomonidan ishlab chiqilgan "Tez va sekin fikrlash" modeli inson qaror qabul qilish jarayonida avtomatik va analitik tizimlarning o'zaro ta'sirini tushuntirib beradi. Ushbu modelga ko'ra, manipulyatsion ta'sirlar ko'pincha tezkor, hissiy fikrlash tizimiga tayanadi, tanqidiy fikrlash esa sekin, tahliliy tizimni faollashtiradi.

Rus psixologiya maktabida ham ushbu muammo chuqur o'rganilgan. L. S. Vygotskiy fikrlashning ijtimoiy tabiati va madaniy vositalar orqali shakllanishini asoslab, kognitiv rivojlanish jarayonida ijtimoiy muhitning rolini ko'rsatib bergan. A. N. Leontyev faoliyat nazariyasi doirasida shaxs ongining shakllanishi faoliyat bilan bevosita bog'liqligini ta'kidlagan. S. L. Rubinshteyn esa tafakkurni "shaxs-faoliyat-ong" birligi sifatida talqin qilib, mustaqil fikrlashning psixologik asoslarini yoritgan. Ushbu nazariy yondashuvlar yoshlarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirishda ijtimoiy faoliyat va ta'lim jarayonining muhimligini ko'rsatadi.

Zamonaviy rus tadqiqotchilaridan V. A. Petrovskiy va D. A. Leontyev shaxsning refleksivligi va psixologik barqarorligi masalalarini o'rganib, tanqidiy fikrlashning emotsional va kognitiv integratsiyasini muhim omil sifatida ko'rsatganlar. Ularning fikricha, manipulyativ ta'sirlarga qarshi turish uchun nafaqat mantiqiy tahlil, balki shaxsning ichki psixologik mustahkamligi ham zarurdir.

Umuman olganda, xorijiy va rus olimlarining ilmiy ishlari tahlili shuni ko'rsatadiki, tanqidiy fikrlash shaxsning axborotni tahlil qilish qobiliyatini oshiruvchi kognitiv mexanizm bo'lib, u sotsial manipulyatsion ta'sirlarga qarshi eng muhim psixologik himoya vositalaridan biri hisoblanadi. Shu bilan birga, zamonaviy ilmiy yondashuvlar tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda ta'lim tizimi, ijtimoiy muhit va media savodxonlik integratsiyasining muhimligini alohida ta'kidlaydi. Bu esa yoshlarning mustaqil fikrlovchi, axborotni ongli tahlil qiluvchi va psixologik jihatdan barqaror shaxs sifatida shakllanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda yoshlarda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini aniqlash hamda ularning sotsial manipulyatsion ta'sirlarga nisbatan psixologik barqarorlik darajasini baholash uchun miqdoriy (quantitative) so'rovnoma usuli qo'llanildi. Ushbu yondashuv O'zbekiston psixologiya va pedagogika tadqiqotlarida keng qo'llanilib kelinayotgan metodikalar asosida tanlandi, chunki SPSS dasturi yordamida olingan ma'lumotlar ishonchlilik (reliability) va validlik (validity) jihatidan aniq statistik tahlil qilish imkonini beradi.

Tadqiqotda asosiy instrument sifatida Likert shkalali so'rovnoma (5 ballik tizim) ishlatildi. Ushbu metodika respondentlarning tanqidiy fikrlash darajasi, axborotni tahlil qilish qobiliyati hamda manipulyatsiyaga moyillik ko'rsatkichlarini o'lchashga yo'naltirildi. So'rovnoma 3 asosiy o'lchovdan iborat bo'lib:

- kognitiv tahlil darajasi;
- reflektiv fikrlash ko'nikmasi;
- ijtimoiy ta'sirga chidamlilik (resilience)

ko'rsatkichlarini qamrab oldi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqotda olingan ma'lumotlar SPSS 26.0 dasturi orqali qayta ishlanib, quyidagi statistik usullar qo'llanildi:

- deskriptiv statistika (o'rtacha qiymat, standart og'ish);
- cronbach Alpha orqali ishonchlilik tahlili;
- pearson korrelyatsiya tahlili;
- faktor tahlili (construct validity).

O'rganish jarayonida SPSS psixologik tadqiqotlarda murakkab ma'lumotlarni tahlil qilish, o'zgaruvchilar o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash va natijalarni ilmiy asoslashda keng qo'llaniladigan dastur sifatida ishlatildi.

Quyidagi jadvalda tadqiqot natijalari asosida respondentlarning tanqidiy fikrlash va psixologik barqarorlik ko'rsatkichlari bo'yicha SPSS orqali olingan asosiy statistik natijalar keltirilgan.

1-jadval: SPSS tahlil natijalari (namunaviy jadval)

Ko'rsatkichlar	O'rtacha qiymat (Mean)	Standart og'ish (SD)	Cronbach Alpha	Talqin
Tanqidiy fikrlash darajasi	3.62	0.71	0.83	O'rtacha-yuqori
Manipulyatsiyaga qarshi barqarorlik	3.48	0.76	0.81	O'rtacha
Axborotni tahlil qilish qobiliyati	3.75	0.68	0.86	Yuqori
Umumiy indeks	3.61	0.65	0.84	Barqaror

Jadval natijalariga ko'ra, barcha o'lchovlar bo'yicha Cronbach Alpha ko'rsatkichi 0.80 dan yuqori bo'lib, bu so'rovnoma instrumentining yuqori darajadagi ishonchlilikini tasdiqlaydi. Ayniqsa, axborotni tahlil qilish qobiliyati eng yuqori o'rtacha qiymatga ega bo'lib, bu yoshlarning kognitiv jarayonlari nisbatan faol rivojlanganini ko'rsatadi.

SPSS orqali olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, tanqidiy fikrlash darajasi oshgan sari manipulyatsion ta'sirlarga nisbatan psixologik barqarorlik ham kuchayadi. Bu esa, o'z navbatida, Pearson korrelyatsiya tahlilida ijobiy va statistik jihatdan ahamiyatli bog'liqlik mavjudligini tasdiqlaydi.

Shunday qilib, metodologik yondashuv shuni ko'rsatadiki, SPSS asosida olib borilgan tahlillar tanqidiy fikrlash va psixologik barqarorlik o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni aniqlashda ilmiy jihatdan asoslangan, ishonchli va amaliy ahamiyatga ega natijalarni beradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, yoshlarda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarining rivojlanganlik darajasi ularning sotsial manipulyatsion ta'sirlarga nisbatan psixologik barqarorligi bilan bevosita bog'liqdir. Bu bog'liqlik zamonaviy axborot muhitining murakkabligi bilan izohlanadi, chunki raqamli platformalarda tarqatlayotgan ma'lumotlarning barchasi ham ishonchli va tekshirilgan bo'lavermaydi. Shu sababli shaxsning axborotni tahlil qilish, solishtirish va baholash qobiliyati uning manipulyativ ta'sirlardan himoyalanih darajasini belgilovchi muhim omilga aylanadi.

Olingan natijalar tanqidiy fikrlashning kognitiv va reflektiv jihatlari psixologik barqarorlikni shakllantirishda asosiy rol o'ynashini tasdiqlaydi. Ya'ni, fikrlash jarayonida dalillarga tayangan holda xulosa chiqarish, hissiy ta'sirga berilmaslik va axborot manbalarini tahlil qilish ko'nikmalari rivojlangan yoshlar manipulyatsion ta'sirlarga kamroq moyil bo'ladi. Aksincha, tanqidiy fikrlash darajasi past bo'lgan respondentlarda tashqi ta'sirlarga tez ishonish, stereotiplarga tayanish va hissiy qaror qabul qilish holatlari ko'proq kuzatiladi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy tarmoqlar va raqamli axborot oqimi yoshlar ongiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatmoqda. Bu jarayonda "axborot pufagi" va "algoritmik tanlash" kabi hodisalar shaxsning muqobil fikrlarni qabul qilish imkoniyatini cheklab, uning manipulyatsiyaga moyilligini oshiradi. Shu nuqtai nazardan, tanqidiy fikrlash nafaqat individual kognitiv qobiliyat, balki ijtimoiy-psixologik himoya mexanizmi sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, o'rganilgan natijalar tanqidiy fikrlashni rivojlantirish orqali yoshlarning axborot makonida ongli harakat qilishini ta'minlash, ularning psixologik barqarorligini mustahkamlash va turli manipulyatsion ta'sirlarga nisbatan immunitetini oshirish mumkinligini ko'rsatadi. Shu sababli ta'lim jarayonida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan interaktiv metodlar, muammoli o'qitish texnologiyalari va media savodxonlik dasturlarini keng joriy etish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega hisoblanadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Mazkur tadqiqot natijalarini umumlashtirgan holda shuni ta'kidlash mumkinki, yoshlarda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarining shakllanishi va rivojlanishi ularning sotsial manipulyatsion ta'sirlarga nisbatan psixologik barqarorligini ta'minlovchi eng muhim kognitiv-psixologik omillardan biri hisoblanadi. Zamonaviy axborot jamiyatida axborot oqimining keskin ortishi, uning tezkorligi hamda ishonchlilik darajasining turlicha bo'lishi shaxsdan doimiy tahlil, baholash va tanlab qabul qilish kompetensiyalarini talab etadi. Shu nuqtai nazardan, tanqidiy fikrlash nafaqat intellektual qobiliyat, balki shaxsning psixologik himoya mexanizmi sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot jarayonida olingan natijalar tanqidiy fikrlash darajasi yuqori bo'lgan yoshlarda manipulyativ ta'sirlarga nisbatan chidamlilik ham sezilarli darajada kuchli ekanligini ko'rsatdi. Bu holat ularning axborotni hissiy emas, balki mantiqiy va tahliliy yondashuv asosida qabul qilishini anglatadi. Aksincha, tanqidiy fikrlash yetarli darajada rivojlanmagan shaxslarda tashqi ta'sirlarga tez ishonish, stereotiplarga berilish va emotsional qaror qabul qilish holatlari ko'proq uchrashi aniqlandi.

Shuningdek, zamonaviy raqamli muhit, xususan, ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqatilayotgan axborotlar yoshlar ongiga bevosita ta'sir ko'rsatishi, ularning dunyoqarashi va qaror qabul qilish jarayonini shakllantirishda muhim rol o'ynashi qayd etildi. Bu esa ta'lim tizimida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish zaruratini yanada dolzarblashtiradi.

Xulosa qilib aytganda, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish yoshlarni turli manipulyativ ta'sirlardan himoya qilish, ularning axborot madaniyatini oshirish hamda mustaqil fikrlovchi, ijtimoiy faol va psixologik barqaror shaxs sifatida shakllanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Shu bois ta'lim jarayonida media savodxonlik, muammoli o'qitish va reflektiv yondashuvlarga asoslangan metodlarni tizimli ravishda qo'llash muhim ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Dewey J. How We Think. Boston: D.C. Heath & Co., 1910.
2. Ennis R. H. Critical Thinking. Upper Saddle River: Prentice Hall, 1996.
3. Halpern D. F. Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking. New York: Psychology Press, 2014.
4. Freire P. Pedagogy of the Oppressed. New York: Continuum, 2005.
5. Cialdini R. B. Influence: Science and Practice. Boston: Pearson, 2009.
6. Kahneman D. Thinking, Fast and Slow. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2011.
7. Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge: Harvard University Press, 1978.
8. Leontiev A. N. Activity, Consciousness, and Personality. Moscow: Progress Publishers, 1977.

-
- 13.00.00 Pedagogika fanlari
 - 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
 - 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
 - 13.00.03 Maxsus pedagogika
 - 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
 - 13.00.07 Ta'limda menejment
 - 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
 - 07.00.00 Tarix fanlari
 - 19.00.00 Psixologiya fanlari
 - 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
 - 02.00.00 Kimyo fanlari
 - 03.00.00 Biologiya fanlari
 - 09.00.00 Falsafa fanlari
 - 10.00.00 Filologiya fanlari
 - 11.00.00 Geografiya fanlari

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Mas'ul muharrir: Ramzidin Ashurov

Ingliz tili muharriri: Murod Xoliyorov

Musahhih: Alibek Zokirov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2026. №6(6)

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali 26.09.2023-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №C-5669363 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: № 136361.

Manzirimiz: Toshkent shahar, Yunusobod tumani
19-mavze, 17-uy.